

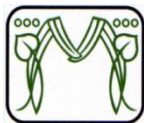
Mooi (in 't) holt

Vijf eeuwen bomen, bos en hout in Winterswijk en op Roerdink

Veldsymposium
**Winterswijk: een nieuwe kijk
op oude bossen**

Roerdinkhof 23 april 2015

Joanneke Smalbraak

Ecologisch Adviesbureau Maes

Mooi (in 't) holt

Vijf eeuwen bomen, bos en hout in Winterswijk en op Roerdink

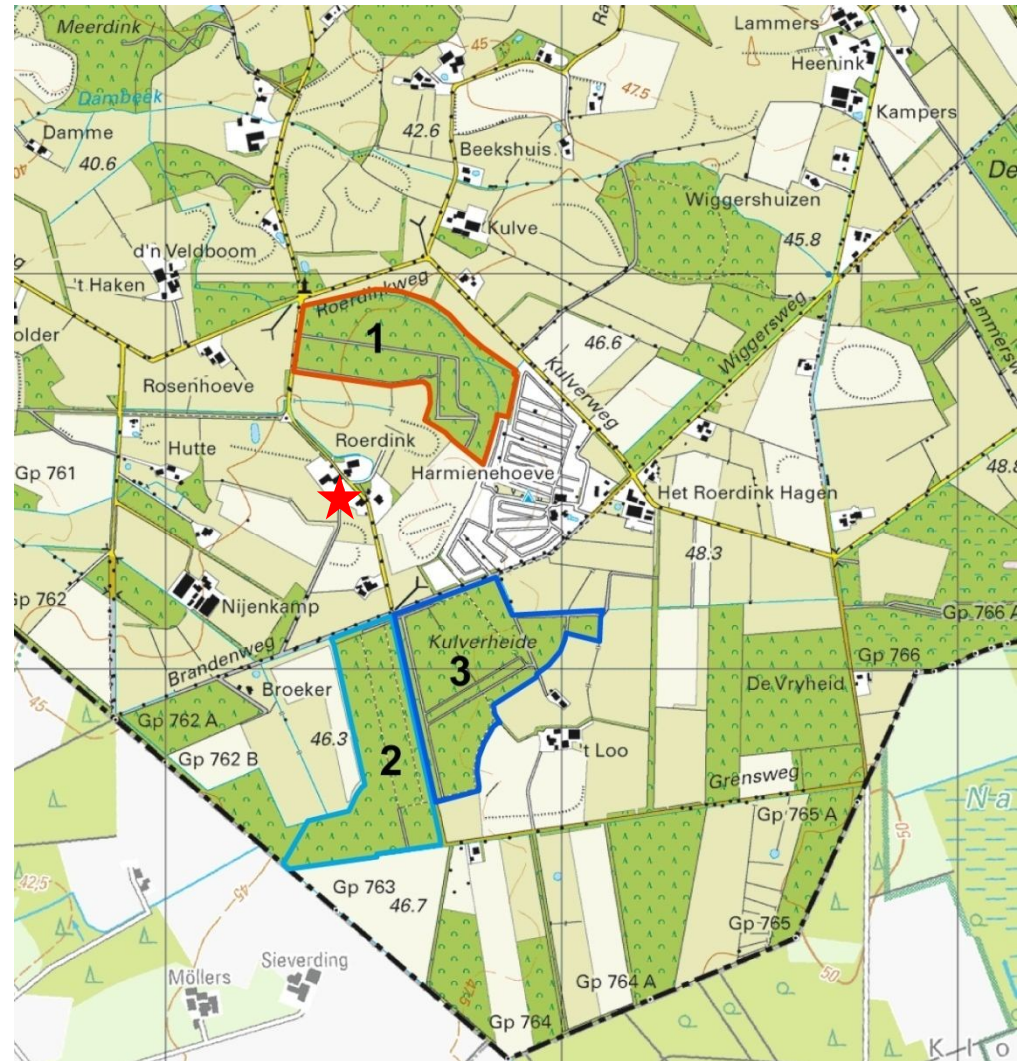
Winterswijk: een nieuwe kijk op oude bossen

- Doelstelling

- Bekendheid cultuurhistorische waarde Winterswijkse bossen vergroten
- Want: onbekend maakt onbeschermd
- Profiteren van oude kennis
- Inspiratie

- Indeling

- Bosgeschiedenis Winterswijk & Roerdink
- Boshistorische relictten algemeen en highlights Roerdink
- Na lunch: Inleiding excursie over resultaten inventarisatie

Mooi holt

(Ger Heesen, 1951)

Mooi in 't holt

(Riek van der Lichte, 1947)

Craandijk (1885): *'Wat schoone stammen zag ik zelf eenige jaren geleden te Almelo liggen! Zij kwamen van Winterswijk en zoo staan er daar nog vrij wat.'*

Excursie Nederlandse Botanische Vereniging (1859): **475** plantensoorten!!!

Craandijk over Roerdink:

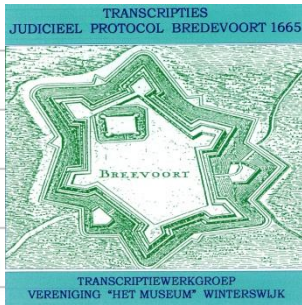
Er is schoon en kloek houtgewas op Roerdink. Forsche eiken in menigte staan als wachters rondom het erf en fraaije groepen vormen zij, met de schuren en wagenhuizen, de ruwe hekken, de zware zandsporen, de groene graspleintjes, het bonte vee onder hun breed uitgeslagen takken.

Bronnen

**Kadastrale gegevens
1832; Bosstatistiek 1940**

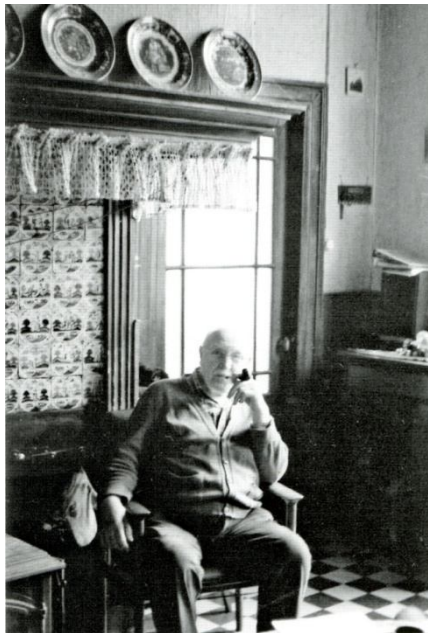
- **Verponding**
- **Regesten**
- **Notarieel Archief**
- **Liberaal Gift 1748**
- **Oud Rechterlijk Archief - items**
- **Varia**
- **Kadastrale Gemeente**
- **Burgerlijke Stand (Genlias)**

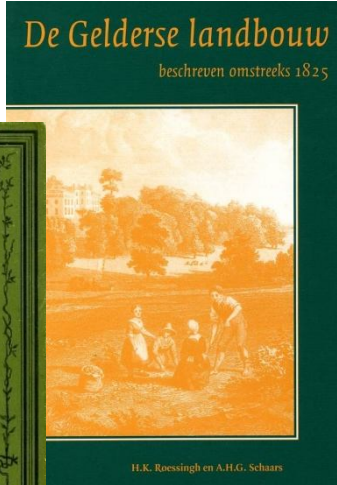
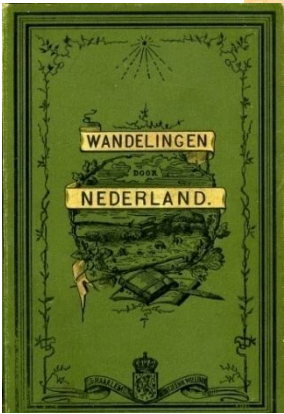
Bos- en streekhistorische literatuur

Transcripties oude documenten

Scholte Ab Hijink aan de 'bozem' (foto Geurt Schut, 2007)

Interviews

19^e eeuwse beschrijvingen

16^e en 17^e eeuwse manuscriptkaarten

Landschap in 1599

Busch en Broeck

- Broek, holt, wolt

- Niet omwald
- Gemeenschappelijke veldgronden (marken)

- Busch

- Omwald bos
- Boerderijnamen
- Particulier bezit of holtvrede?

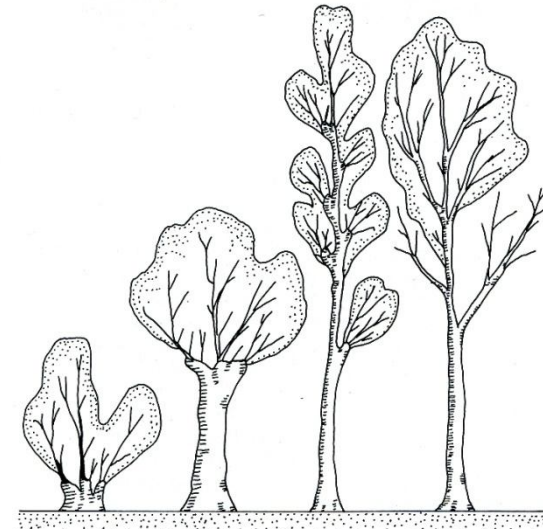

Roerdink in 1656

Bos op de veldgronden (1)

- Bossen zeer intensief gebruikt
 - Brandhout, geriefhout
 - Veevoer: gebrek aan hooi- en weiland
 - Zomer: bosweide runderen, paarden en schapen
 - Herfst: akeren (eikels zoeken) varkens (minstens tot 1600)
 - Winter: gedroogd loof
 - Bosstrooisel en plaggen voor potstal (mest)
 - → Verarming bosbodem: degradatie tot heide

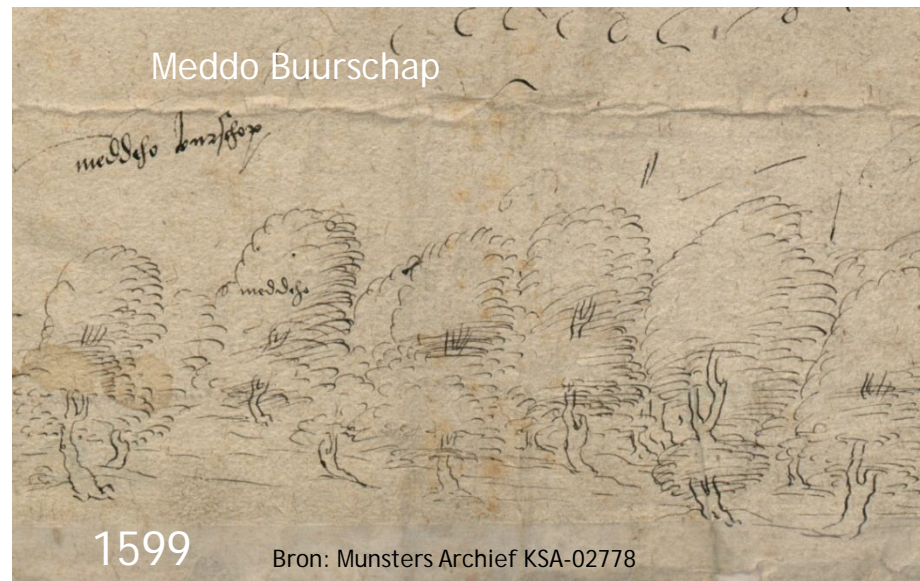

gehakt geknot gesnoeid gestroopt

(Bron: Pott, Hüppe (1991), Hudelandschaften Nordwestdeutschlands)

Rommelgebergte. Bron: Cultuurhistorische Atlas Winterswijk

1599

Bron: Munsters Archief KSA-02778

Bos op de veldgronden (2): kleine restanten

- 16^e-17^e eeuw: houttekort

- 1554: 'toen de gemeynthe verhouwen was'

- Strenge regels marke

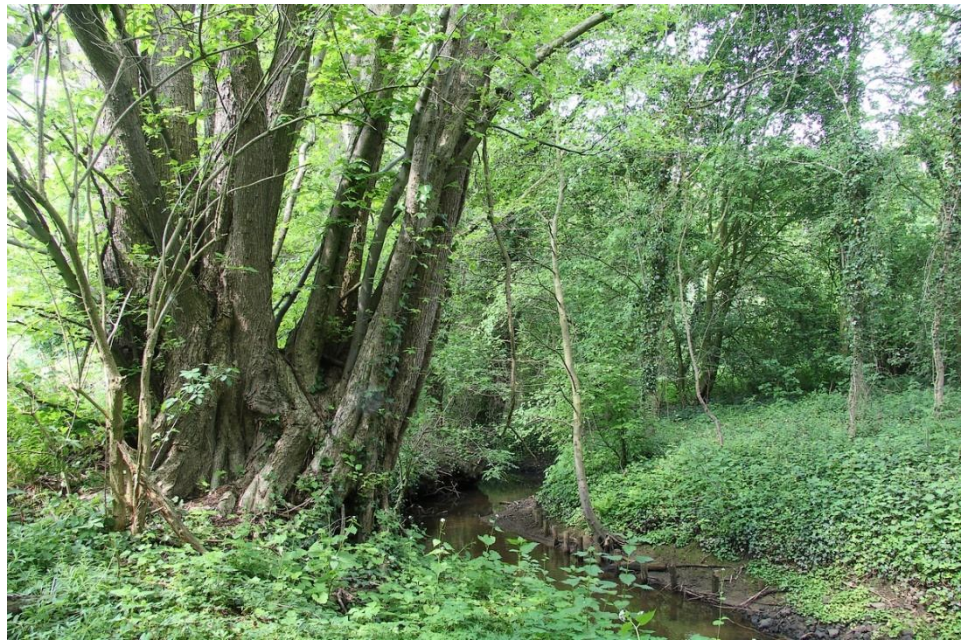
- 1545: telgen poten in de marke van Ratum verplicht
- 1656: toch nog houtkap in de Ratumse en Mister marken

- Veldbossen bijna verdwenen

- Kleine relictten in overhoekjes en houtwallen
- Beekbossen!

Wilde gagel bij ven in Ratum

Stoof fladderiep omtrek 6 m (Foto: Jan Stronks)

Particuliere 'boerderij' bossen

Kostbare opgaande eiken en beuken

- Eigendom of 'holtvrede'?
 - 'De particuliere vreden tekenen zich van het gemene veld gemakkelijk af omdat ze met groter en zwaarder hout bezet zijn; in het gemeijne broeck pleegt elck een te houwen'.
- Veel meer dan scholtenbossen
 - 1631: 'Tachtich Erffen Bosschen' waaruit brandhout geleverd moet worden aan de Heerlijkheid Bredevoort
 - Slechts ca 11 boeren scholte genoemd
- 1705: waarde hout 19 bossen 2 à 300.000 gulden!
- 200 jaar ruzies en processen over recht op hout
 - Olv tegederscholten Roerdink en Meerdink
 - 1607: Johan Roordink berispt: 'houwen des holtzes'
 - → goed ernstig in waarde gedaald
 - Beroep op Lohnse hofrecht 1363, afschrift op Roerdink:
 - 'Voor houwen, achter poten', maar:
 - ...So die Man dat Erve verhouwe off verwoestede sinder noedt wehr nicht werdigh dat Guedt 't gebrucken.

Bron : Landesarchiv Nordrhein-Westfalen (Münster), A425

Het Brook (Dambroekbos)
bij Roerdink

Bron : Gelders Archief 0012-K185_1

Scholtengoederen en -bossen

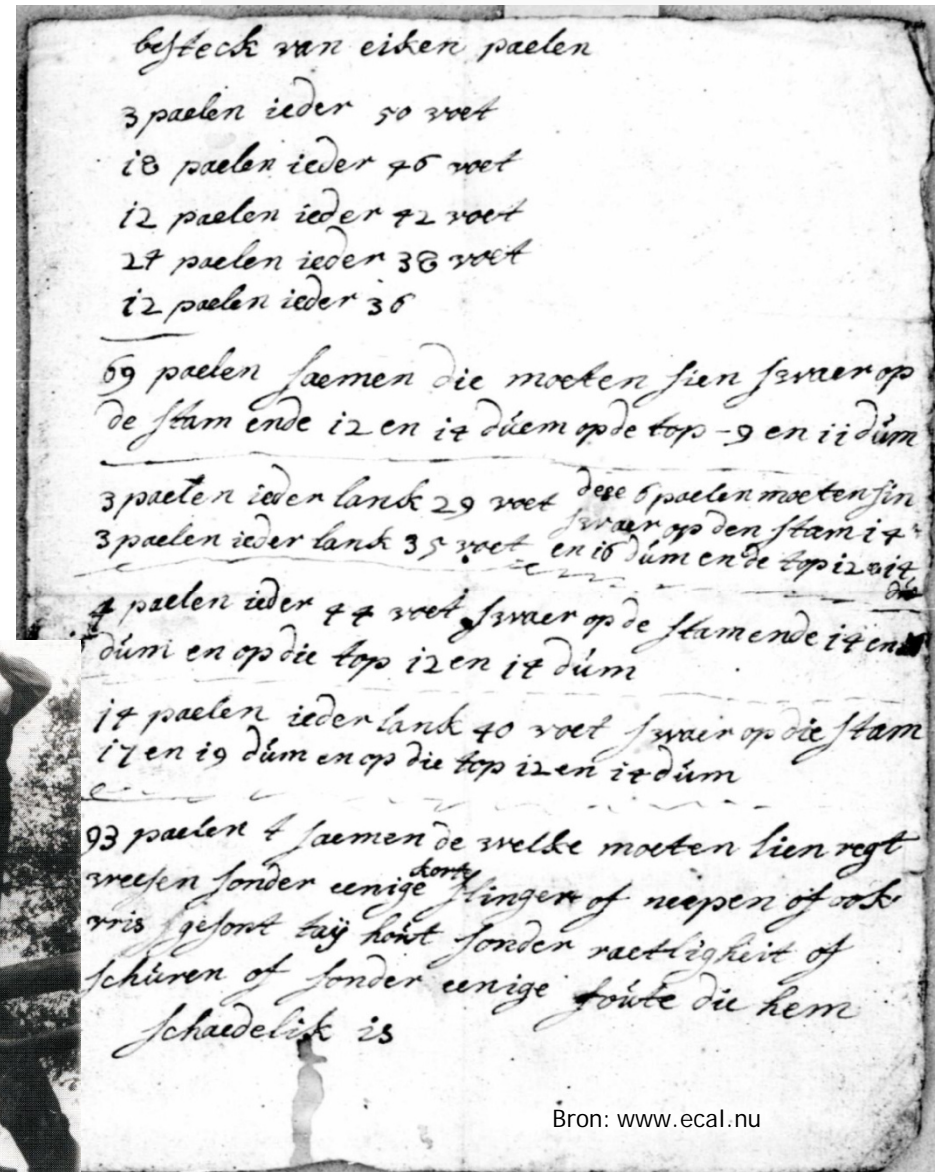
- 1775: hofhorige boeren krijgen zelf zeggenschap over bomen en bossen
 - Ook Roerdink
- 1840: stilzwijgend eigenaar boerderij
 - Niet alle 20 later scholtengoed
 - Theorie: waar bodem geschikt voor eiken: veel scholtengoederen (Ratum en Woold); ipv andersom
- Roerdink 1832 grootste grondbezitter Winterswijk (230 ha)

Bron: Versfelt, H.J. (2011), Kaarten van Gelderland 1773-1813

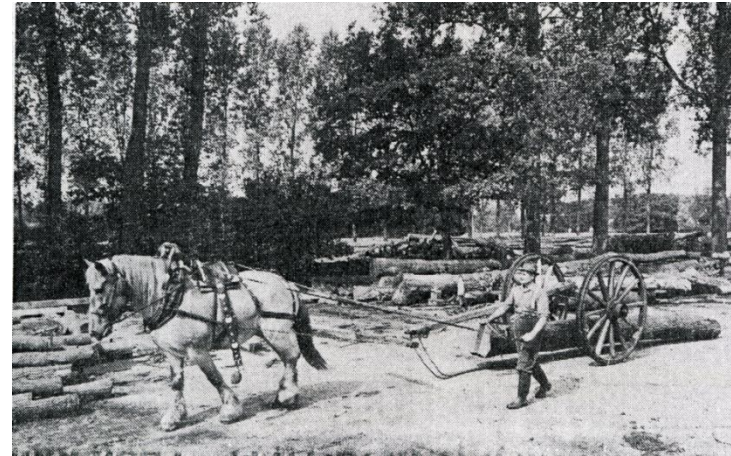
Hout: goudmijn

- **Hout goudmijn**
 - Kasboek houtverkoop 1809-1823: gemiddeld f 440,- per jaar (f 6600 in 15 jaar)
 - Boerderij met 40 ha grond voor 5000 gulden verkocht
- **Roerdink houtverkopen**
 - O.a. 15 eiken palen voor 71 gulden (740 euro nu)
 - Bestelling 72 palen met exacte maten
- **Hout verwerkt op boerderij**
 - Onder pachters vier radmakers, timmerman begin 20^e eeuw
 - Zaagkuil

Hout en hammen

- Winterswijk handelscentrum 16^e en 17^e eeuw
 - Houthandel bovenregionaal belang
- 1808 Statistieke beschrijving Gelderland:
 - *'In de boschrijkste oorden deses ambts [Bredevoort] worden mede zeer veel klompen, wielen en houten gereedschappen vervaardigd die door heel het koninkrijk verzonden worden'*
- Akeren (varkens vetmesten met eikels) relatief lang stand gehouden
 - *1808: Varkens worden in dezen ambte zeer veel aangefokt, gemest, opgekocht en aan spek, hammen etc. gerookt zijnde na Holland gesonden. Sedert dat de zeevaard kwijnd, is dit vertier merkelyk minder*
- Veel boeren verdienen bij in de houtverwerking.
 - Begin 20^e eeuw 50? radmakerijen in Winterswijk
 - Nog altijd ambachtelijke meubelmakers en houtzagerijen

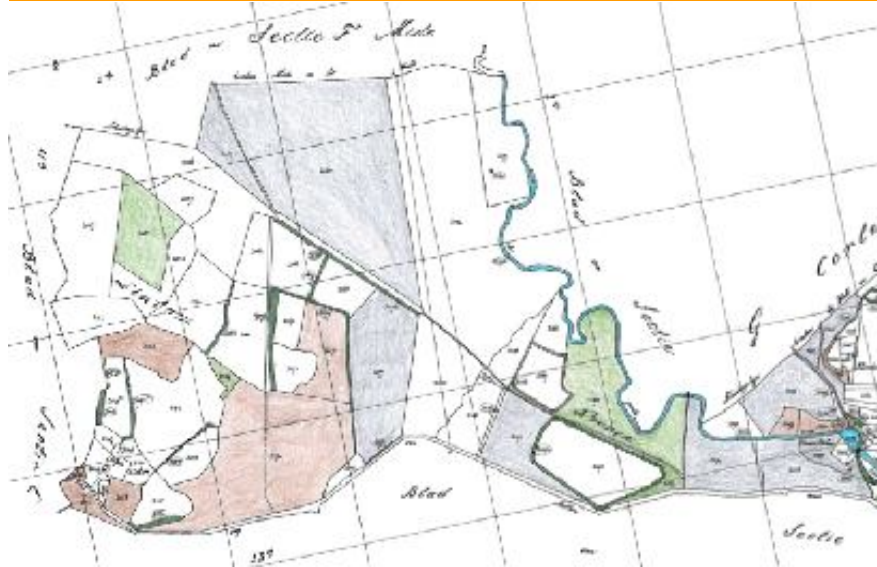

Willem van de Veldbeume met Malle Jan in 1983 (bron: Historisch Informatie Punt Winterswijk)

Meubelmaker Henny Wamelink (Tuunteman) in 1998

Bosaanleg

Dennenbos (grijs) in de Bekendelle in 1832
(Bron: Kadastrale atlas Gelderland 1832, Winterswijk, ingekleurd door J. van Oosten Slingeland (t))

Meddo 1880

- Vanaf 16e eeuw: eikenplantages en zaaien van dennebossen (Mastbos Breda)
- Tweede helft 18^e eeuw:
 - Grove dennenbos
 - Eikenhakhout voor eek (looistof)
- Winterswijk doet snel mee
- Na markenverdeling kleinschalige bosaanleg (itt Brabant bijv.) en ook nieuw eikenbos
- Winterswijk 1832: relatief veel 'opgaande bomen', hakhout stond m.n. in de wallen

Sporen in het huidige landschap: Cultuurhistorische elementen

Grenssteen in Ratum

Driedubbele wal op de rijksgrens in Ratum

Marken-grenswal Huppel-Meddo

- Landweren

- Recht
- Honderden meters tot enkele km lang
- Sloten 'openingen' tussen omwalde bewoonde gebieden af

- Woold-Duitse grens

- Sickings landweer
- Wiggers landweer (verdwenen)
- Landweer tussen Roerdink en Meerdink
- Niet: wal om Brookbos

De wal in het oude bos 't Brook (Roerdink)

- **Boswallen**

- Eigendomswal
- Vee- en wildkering
- Waterkerend
- Landweer
- Wegwal: karren en vee op de weg houden

Bron: Gelders Archief 0124-AKV179

- **Brookwal hoog**

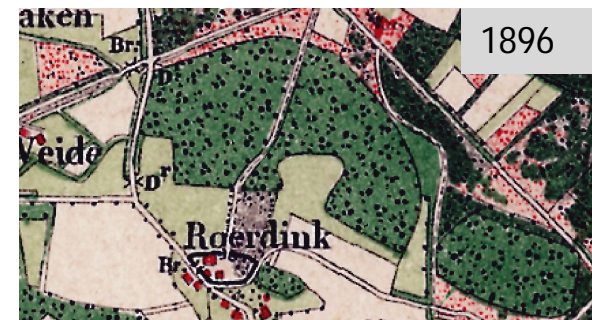
- waterkerende functie?

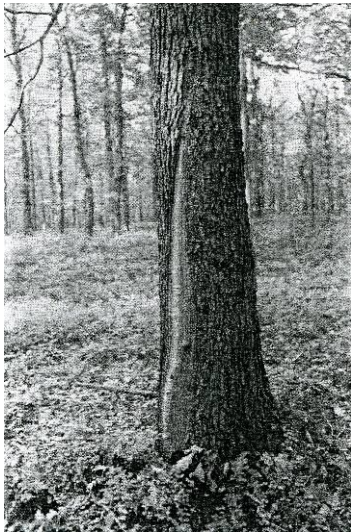
Bron: Versfelt, H.J. (2011),
Kaarten van Gelderland 1773-1813

Bron: Historische topografische atlas Achterhoek,
Liemers, Rijk van Nijmegen, Uitgeverij Nieuwland

Vorstscheur in wintereik

Immaterieel erfgoed: verhalen en tradities

breedvoerig gesproken. Een der leden wil de eikels op de plaats zelve gezaaid hebben, de boomen met de pin laten staan, niets anders dan een dubbele top wegsnoeien, doch niet karig met uitdunnen zijn, opdat de boomen lucht en licht hebben. Andere leden willen bepaald gekweekt plantsoen, dat eens of tweemaal van zijn penwortel ontdaan is, met dennen of elshout als onderplantsoen. Ook de kwestie van poten met of zonder de top wordt weder besproken; een der sprekers noemt het afkappen der top een noodzakelijk kwaad op vlakke, opene gronden, doch op beschutte plaatsen met de top gepoot veel beter en gelooft, dat het dan veelal noodzakelijk aanbinden der boomen de kosten wel beloont. De Voorzitter verzocht de leden deze zaak als nog niet tot genoegzame klaarheid gebracht, in gedachten te houden en daarop te letten."

Vergadering in 1868 van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw afdeling Winterswijk over het zaaien dan wel planten van eiken en over het onderplanten met dennen of elshout.

(Bron: W. Boxem (1909), Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw, Afdeling "Winterswijk", 1869-1909)

- Uitkapbeheer
- Semi-natuurlijke verjonging
 - Eikels zaaien
- Zelf pootgoed opkweken
- Eiken onderplanten met naaldhout
- Eiken ringen en op stam laten doodgaan
- Hout wateren
- Kromhout
- Bosbeheer was onderwerp bij de Mij van Landbouw

Immaterieel erfgoed: verhalen en tradities (2)

- Bos en hout hoorden en horen bij de agrarische bedrijfsvoering
 - Erfbossen werden aangeplant bij nieuw gestichte boerderijen
 - Aanleg van een houtvoorraad (oplatten)
 - Vervaardigen eigen gereedschap

Bosje bij in 1842 nieuw gestichte boerderij,
geplant in 1850 na 3 spit diep spitten

Zaaghout en 'boerengeriefhout'

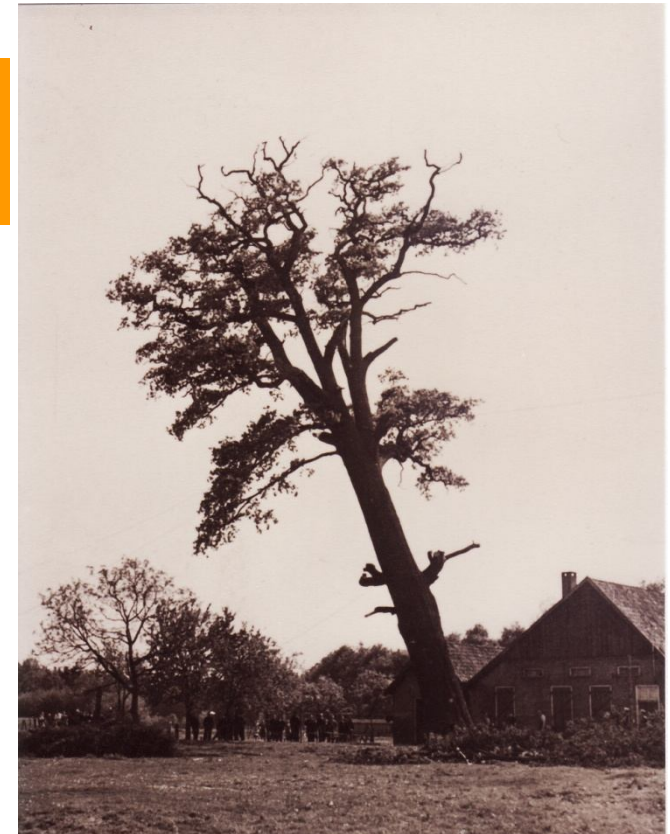
De voorliefde voor de kostbare eik

“ De omtrek van Wenterswijk, in het kwartier van Zutfen, kan op een aantal eiken van aanzienlijke grootte roemen. ”

(Statistieke beschrijving van Gelderland 1826)

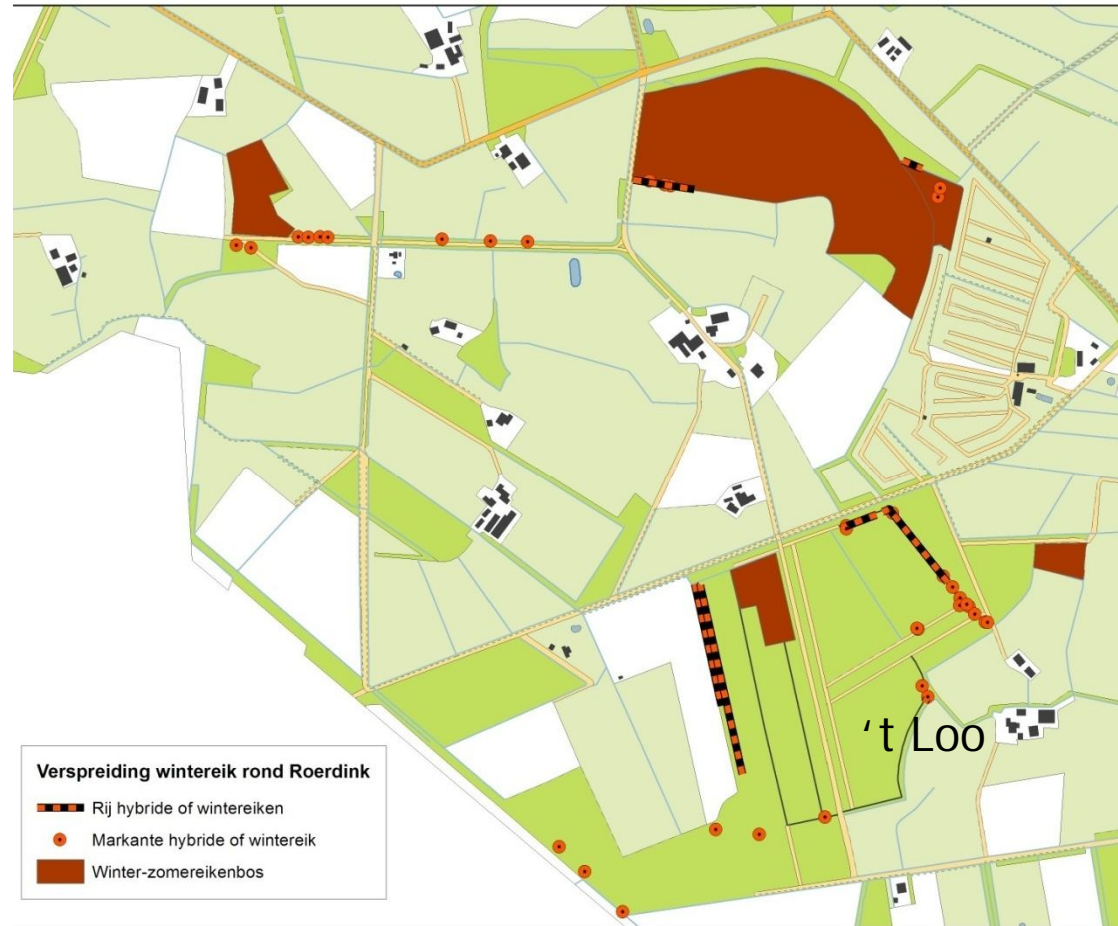
....., wees hij mij op de **zware eikenboomen** die om hunne woning stonden, er bij voegende: „het zoude voor den *scholte* **eene groote schande zoo al niet een miscrediet zijn, indien hij slechts één dezer boomen deed vellen.**“ Toen ik hierop mijne verbazing over den **buitengewonen rijkdom** dezer menschen aan den dag legde,

J.A. Klokman, 'Schetsen en Tafereelen uit den Achterhoek', 1856

Roerdink: hybride en wintereiken

- Overal hybride en wintereiken rond Roerdink
- Opgaan eikenbos zonder hakhoutverleden zeldzaam in Ned.
- Wintereiken bos nog zeldzamer
- Door zaaien en opkweken eigen eikels goed aangepast aan omstandigheden (keileem)
- Verhaal penwortel

' Gerrit Jan Esselink (1808-1890) op Meerdink verzamelde eikels van een speciale eikelsoort op het Loo (bij Roerdink) en zo ontstond uiteindelijk een bos van hoog opgaande bomen met rechte stam. Eigenlijk was hij meer bosbouwer dan boer.'

le mot er wat met óp hebb'n

De bossen zijn het decor, de hoofdrolspelers zijn de mensen die er hun geschiedenis hebben geschreven, van de prehistorie tot nu....
(*'Bossen van Vlaanderen'*, 1993)

Bron: Collectie Willem Wilterdink (†)

Bron: Collectie Willem Wilterdink (†)

